

בימים ההם, בזמן אחר:

חכמים, יוספוס והעיצוב ההיסטורי של ימי הבית השני

ד"ר מאיר בן שחר

שיעור 1 הפגישה בין הכהן הגדול ואלכסנדר הגדול: היה או לא היה?

מגילת תענית לכ"א כסלו עם פירוש הסכוליון לפי כתב יד פארמה, עמ' 100-103

בעשרים ואחד בו יום הר גריזים. יום ששאלו הכותיים את בית המקדש מאלכסנדרוס מוקדון ונתנו להם, באו ישראל והודיעו את שמעון הצדיק לבש בגדי כהונה. ויצא לפניו הוא וכל (וכל) גדולי ירוש' וכשהם מהלכים בהרים ראו אבוקות של אור. אמ' המלך: מה זה? אמרו לו המסורות: הם הם יהודאין שמרד בך. הגיע לאנטפטרס זרחה החמה. ראה את שמעון הצדיק שהוא לובש בגדי כהונה. נפל ממרכבתו והשתחוה לארץ לפניו. אמרו לו: לזה אתה משתחוה? והלא בן אדם הוא אמ' להם: בדמותו של זה אני רואה כשארד למלחמה ונוצח. אמ' לו: מה אתה מבקש? אמ' לו: בית שאנו מתפללין בו על מלכותך הטעוך גוים ונתתו להם. אמ' להם: מי הטעוני? אמ' לו: הן הן כותיים. אמ' לו: הרי נתונים לך.

נקב את <עקביהן> ותלאום אחרי סוסים וגררום על הקוצים ועל הברקנים עד הר גריזים. כיון שהגיעו שם להר גריזים חרשוהו וזרעוהו, כדרך שחשבו לעשות לבית המקדש. יום שעשו כן עשאוהו יום טוב

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יא (תרגום שליט), 302-347

כשנפטר יוחנן מן העולם ירש ידוע בנו את הכהונה הגדולה אחריו. גם לו היה אח ושמו מנשה. סנבלט, כותי לפי גזעו (וזה גם מוצא השומרונים), שנשלח כפחה לשומרון על ידי דריוש המלך האחרון, ידע שירושלים היתה עיר מפוארת ומלכיה הסבו טרדות רבות לאשורים ולתושבי חילת-סוריה, ושמה לתת לו למנשה (זה) את בתו הקרויה ניקאסו לאשה, כי מאמין היה, שנישואין אלה ישמשו לו ערובה לחיבת עם היהודי כולו.

באותו זמן מת באיגי פיליפוס מלך המוקדונים, לאחר שנרצח בצדייה בידי פאבסאניאס בן קראסטוס ממשפחת האורסטים. אלכסנדרוס בנו תפס את המלוכה, עבר את ההלספונטוס והתנגש עם שרי הצבא של דריוש על הגראניקוס וניצחם. לאחר שעלה על לודיה ושיעבד את יוניה ועבר את קאריה השתער על המקומות שבפאמפיליה, כפי שסופר במקום אחר.

יוספוס, קדמוניות היהודים יא (תרגום שליט), 302-347

וזקני ירושלים התמרמרו על כך, שאחיו של ידוע הכהן הגדול, שנשא נכריה, הוא שותף לכהונה הגדולה, ועוררו מהומה נגדו... בא מנשה אל סנבלט חותנו ואמר, שאמנם הוא אוהב את ניקאסו בתו, אלא שאין הוא רוצה להפסיד בגללה את משרת הכהונה, הגדולה שבמשרות בעם ונחלת משפחתו מאז. הבטיח לו סנבלט, שלא זו בלבד שישמור לו את הכהונה, אלא גם ישיג לו את השלטון עם משמרת הכהונה הגדולה וימנה אותו מושל על כל המקומות, שהוא עצמו שלט בהם, אם (רק) ירצה לדור עם בתו, ואמר שיבנה על הר גריזים, שהוא הגבוה בהרי שומרון, בית מקדש הדומה למקדש שבירושלים.

וכשבא אלכסנדרוס לסוריה כבש את דמשק והתגבר על צידון וצר על צור. ושלח מכתבים אל הכוהן הגדול של היהודים ודרש לשלוח לו חיל עזרה ולהמציא מזונות בשביל הצבא ולהעלות לו אותן המתנות שהיו נותנים קודם לדריוש בתורת מס, ולבחור (בכך) את ידידותם של המוקדונים, והוא לא יתחרט על כך. ענה הכוהן הגדול לאנשים שהביאו את המכתבים, כי שבועה נשבע לדריוש, שלא ירים זינו עליו, ואמר שלא יפר את השבועה הזאת כל עוד דריוש בחיים. כששמע אלכסנדרוס (את הדברים) נתמלא כעס. אמנם לא הניח ידו מצור שעמדה להיכבש, אולם איים, שלאחר שיכניענה בכוח ייצא למלחמה על הכוהן הגדול של היהודים ויורה את כולם לקח, למי הם חייבים לשמור שבועתם...

וסנבלט חשב, שנזדמנה לו שעת כושר לפעולה, התיימש מדריוש ולקח שמונת אלפים מנתיניו ובא אל אלכסנדרוס ומצאו כשהוא פותח במצור על צור, ואמר שהוא מוסר לו את המקומות שהוא מושל בהם וישמח לקבלו לאדון (לו) תחת המלך דריוש. משקיבל אותו אלכסנדרוס בסבר פנים יפות התחזק סנבלט במזימותיו, ואז הביא את טענותיו לפני המלך. וכשבש אלכסנדרוס את עזה מיהר לעלות על ירושלים העיר. שמע הכוהן הגדול ידוע על כך והיה שרוי באימה ובפחד ואובד עצות, כיצד יתראה פנים את המוקדונים בשעה שמלכם כועס עליו בגלל מריו הקודם.

וכן קרא את העם לתפילה והקריב עמו קרבן לאלוהים וביקש מלפניו, שיגן על העם ויחלצו מן הסכנות המתרגשות לבוא עליו. ואחרי הקרבת הקרבן שכב לישון, [ואז] הודיעו אלוהים דבר בחלום, שיתחזק ויקשט את העיר בזרים ויפתח את השערים ויקבל את פניהם כששאר האנשים לבושים לבנים והוא והכוהנים בבגדיהם כחוק, ולא יחששו פן תאונה להם רעה, כי עין אלוהים עליהם... כי כשראה אלכסנדרוס עוד מרחוק את ההמון בבגדים הלבנים ובראשו עומדים הכוהנים בבגדי הבוץ שלהם ואת הכוהן הגדול בבגד התכלת הרקום זהב ועל ראשו המצנפת ועליה ציץ הזהב, שבו כתוב שם אלוהים, התקרב אליו לבדו וכרע והשתחוה לפני השם והקדים בשלומו של הכוהן הגדול. וכשבירכו היהודים כולם יחד בקול אחד את אלכסנדרוס והקיפוהו, נבהלו מלכי סוריה ושאר (האנשים) למעשהו זה וחשבו, שדעתו של המלך נטרפה עליו.

רק פארמניון ניגש אליו ושאלו, על שום מה השתחוה הוא לפני הכוהן הגדול של היהודים בעוד שכל הבריות כורעים ומשתחוים לפניו; אמר לו: 'לא לפני כרעתי והשתחויתי, אלא לפני האלוהים, שהוא נתכבד להיות כוהן גדול לו. כי את האיש הזה בדמותו של עכשיו ראיתי בשנתי, כשהייתי בדיאון שבמוקדון; וכשהייתי תוהה ומהרהר עם נפשי כיצד אשתלט על אסיה, זירז אותי שלא להתמהמה אלא להתחזק ולצאת לדרכי: הוא עצמו ינהג את צבאותי ומסור (לי) את מלכות הפרסים. מאז לא ראיתי שום איש אחר בבגד כזה. וכשאני רואה עכשיו את זה ונזכר במראה שבשנתי ובזירו, סבורני,

שבשליחותו של אלוהים ערכתני את מסע המלחמה ואנצח את דריוש ואחריב את כוחם של הפרסים ואצליח בכל אשר יש בכוונתי (לעשות).

יוספוס, קדמוניות היהודים יא (תרגום שליט), 281

ובכן, הורקנוס כאשר לכד את העיר לאחר שצר [עליה משך] שנה, לא הסתפק רק בכך (בכיבושה), אלא העלים אותה כליל בעשותו אותה חשופה לזרמי הגשמים של החורף; שהרי לאחר שקעקע אותה (כלומר: את בתיה), עד כדי כך שקרסה אל הגאיות [אשר מסביב], ניטלו הימנה הסימנים שהייתה אי פעם עיר.

שיעור 2 כתבו לכם על קרן השור: גזירות אנטיוכוס

יוספוס, קדמוניות היהודים יא (תרגום שליט), 248-255

ויהי לאחר שנתיים ימים בשנת מאה ארבעים וחמש, בעשרים וחמישה לחודש הקרוי אצלנו כסלו ואפלאיוס אצל המוקדונים, באולימפיאדה המאה וחמישים ושלוש, והמלך עלה עם חיל רב על ירושלים והעמיד פני מבקש שלום והשתלט במרמה על העיר. אותה שעה לא חס אפילו על אלה שהכניסוהו (לתוך העיר) בגלל העושר שהיה בבית המקדש ומאהבת בצע, וערב את לבו להפר את ההסכם שעשה עמם כדי לשדוד את בית המקדש, שכן ראה בו זהב רב ומערכת מתנות קודש יקרות ביותר... והמלך גם בנה על מזבח הקטורת מזבח והקריב עליו חזירים, והיה קרבן זה שהביא לא לפי החוק ולא לפי מסורת דת היהודים. והוא הכריח אותם לזנוח את עבודת אלוהיהם ולעבוד את האלים שהוא האמין בהם, להקים להם מקדשים בכל עיר וכפר ולבנות מזבחות ולהקריב עליהם חזירים בכל יום. אף הוא גזר עליהם שלא למול את בניהם ואיים לענוש אם ימצא איש שיעשה (דבר) נגד (הפקודות) האלה, וגם העמיד משגיחים, שיסייעו להכריח אותם לקיים גזירותיו. והיו רבים מן היהודים שהלכו אחרי פקודות המלך, מי מרצון ומי מפחד העונש שהוכרז, ואילו חשובי (העדה) ואצילי הנפש לא שמו לב למלך ונתנו דעתם יותר על מנהגי האבות מאשר על הנקמה שאיים בה עליהם אם לא יישמעו, ועל כך היו נענים בכל יום וסובלים ייסורים מרים עד שיצאה נשמתם.

מקבים א, א, 41-52

ויכתוב המלך לכל ממלכתו להיות כולם לעם אחד. ולעזוב איש איש את חוקיו, ויאותו כל העמים לעשות כדבר המלך. וירצו רבים מישראל בעבודתו ויקריבו לפסילים ויחללו את השבת. וישלח המלך ספרים ביד מלאכים אל ירושלים ואל ערי יהודה ללכת אחרי חוקים זרים לארץ. ולהשבית עולות וזבח ונסך מן המקדש ולחלל שבתות וחגים. ולטמא מקדש וקדושים. לבנות במות, והיכלות ופסילים ולזבוח חזירים ובהמות טמאות. ולהניח את בניהם ערלים ולשקץ את נפשם בכל טומאה ותועבה. כדי שישכחו את התורה וימירו את כל החוקים. וכל אשר לא יעשה כדבר המלך יומת. ככל הדברים האלה כתב אל כל מלכותו וימנה פקידים על כל העם ויצווה על ערי יהודה לזבוח בכל עיר ועיר. ויאספו אליהם רבים מן העם, כל עוזבי התורה, ויעשו רעות בארץ.

בראשית רבה ב, ד

'והארץ היתה תהו' – זו בבל, 'ראיתי את הארץ והנה תהו' (ירמיהו ד, כג); 'ובהו' – זה מדיי, 'ויבהילו להביא את המן' (אסתר ו, יד); 'וחשך' זו יוון, שהחשיכה עיני ישראל בגזרותיה, שהיתה אומרת לישראל כתבו בקרן שור שאין להם (=לכם) חלק באלהי ישראל; 'על פני תהום' – זו מלכות הרשעה הזו, מה תהום הזו אין לו חקר כך מלכות הרשעה אין לה חקר; 'ורוח אלהים מרחפת' זה רוחו של משיח היך מה דאת אמר 'ונחה עליו רוח ה' וגו' (ישעיהו יא, ב).

מגילת תענית, כ"ז באייר, סכוליון א

בעשרים ושבעה ביה איתנטילת כלילא מירושלים ומיהודה דלא למספד. (=בעשרים ושבע באייר ניטלו דמי הכלילא מירושלים ומיהודה, ולכן אין להספיד) שבימי מלכות יון היו עושין עטרות בפתחי חנויות וחצרות ושרים בשיר לעבודה זרה, וכותבים על קרניו של שור ועל מצחי חמורים: אין לבעליו חלק בעליון, כשם שהיו הפלשתים עושים, שנ' 'וחרש לא ימצא וגו' והיתה הפצירה פים למחרשות ולאיתים' (שמואל א יג, יט-כא). וכשגברה בית חשמונאי ובטלו.

מגילת תענית, ג' בתשרי, סכוליון א

בתלתא בתשרי אתנטלת אדכרתא מן שטריא. (=בשלשה בתשרי נטלה אזכרה מן השטרות) בימי מלכות יון היו כותבין על השטרות שאין חלק לשונאי ישראל בעליון. וכשגברה יד חשמונאי היו כותבין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון וכשראו בית דין שלאחר פירעון שטר מוטל באשפה, התקינו שלא יהא שם שמים נכתב בשטרות.

בבלי, שבת כא ע"ב

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה.

שיעור 3 ביטול הקרבן לשלום הקיסר

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב', 409-417 (תרגום ליזה אולמן)

באותה עת הצליח אלעזר בן הכהן הגדול חנניה, צעיר נועז ביותר שהיה אז מפקד משמר המקדש, לשדל את המשרתים במקדש לא לקבל עוד מנחה או זבחים מנכרים. מעשה זה היה התחלת המלחמה ברומאים, שהרי בכך נדחו הקרבנות לשלום העם הרומי ולשלום הקיסר. אך על אף הפצרותיהם של הכוהנים הגדולים ונכבדי העם שלא לבטל את מנהג הקרבת הקורבנות לשלום השליטים, לא התרצו [המשרתים במקדש] כי בטחו במספרם הרב ובכך שהנועזים שבמהפכנים תמכו בהם, ויותר מכל מפני שנשאו את עיניהם אל אלעזר המפקד. על כן נאספו בעלי השררה, הכוהנים הגדולים ונכבדי הפרושים כדי לדון במצב העניינים לאור האסון שנראה היה כי אין להשיבו אחר. הוחלט לפנות אל המורדים ולנסות להטות את ליבם, ולשם כך כינסו את העם לפני שער הנחושת, הוא השער בפנים הר הבית הפונה למזרח.

תחילה הביעו את זעמם הרב על עזות המצח שבמרד, אשר יעמיד את עירם בסכנת מלחמה נוראה; אחר כך הוכיחו אותם על האיוולת שבטענותיהם: הרי אבותיהם פיארו את המקדש בחלקו הגדול בתרומות של זרים, ותמיד קיבלו מנחות מעמי נכר; ולא זו בלבד שלא מנעו מאיש להקריב קרבן – איסור מעין זה יהיה עבירה חמורה ביותר – אלא אף הציבו סביב המקדש את מתנות הזרים שאפשר [עדיין] לראותן ושנשארו על עמדתן זמן כה רב. אך עתה מתגרים אנשים אלה בנשקם של הרומאים, מחרחרים מלחמה נגדם וקובעים מנהגים חדשים של עבודת האלוהים. נוסף על הסכנה שהם מביאים על עירם הם גם חורצים את דינה בעוון חילול שם שמים, אם היהודים יהיו היחידים האוסרים על נוכרים להקריב קורבנות או לעבוד את האלוהים. אם מישהו יציע חוק האוסר זאת אפילו על איש פרטי אחד, יעורר [בכך] רוגז, [שכן יראו זאת] כגזרה שיש בה משום שנאת הבריות; אך הם מקלים ראש כאשר הם הופכים את הרומאים ואף את קיסר למגודים.

יש לחשוש כי על המשביתים את הקרבת הקורבנות לשלום הרומאים ייאסר גם להקריב קורבנות לשלומם הם, ועירם תנודה מן האימפריה – אלא אם כן יתעשתו במהרה ויחדשו את הקורבנות, ויכפרו על הפגיעה בטרם תגיע השמועה עליה לאזני האנשים שבכבודם פגעו. עוד הם מדברים את הדברים האלה והנה הובאו למקום כוהנים הבקיאיים במסורת האבות, והם הסבירו כי אבותיהם קיבלו תמיד את קורבנות הזרים; אך איש מהמתקוממים לא הקשיב להם, המשרתים במקדש לא באו כלל, וכך הכשירו את [הקרקע ל]התחלת המלחמה.

איכה רבה ד, ב (מהד' בובר), עמ' 142-143,

עפ"י קטעי גניזה T-S C1.69 + T-S AS 78.27; רבינוביץ, גנזי מדרש, עמ' 144-154

'בני ציון היקרים' (איכה ד, 2) – מה היה יקרונת? לא היה אחד מהם הולך >לסעודה עד שהיה נקרא ונשנה <[...] מעשה באדם אחד מגדולי ירושלם שעשה סעודה והיזמין את הכ"ל אמ' <לטליה

ז'יל> ואייתי לי בר כמצא רחמי אזל ואייתי ליה בר כמצורא סנא<יה עאל> ואשכחיה דיתיב ב>י<ן אריסטייה> אמ' ליה קום פוק לך מן הכה אמ' ליה לא תפקין ב>ב>וסרן< אמ' ליה לית אפשר דלא נפקת מן הכה אמ' ליה אנה יהב <לך טימי דסעודתי ולא> תפקין בבוסרן אמ' ליה לית אפשר דלא נפקת מן הכה אמ' ל>יה אנה אמא יהב טימי כל הדין אריצטון ולא תפקין בבוסרן אמ' ליה לית אפשר דלא נפקת מן הכה אמ' ליה אנה יהב בדיפלה ולא תפקין בבוסרן אמ' ליה לית אפשר <דלא נפקת מן הכה והיה שם ר' זכריה בר אבקליס שהיה ספיק בידו למחוט ולא מיחה מן> דנפיק אמ' מה אנה נפיק בבוסרן ושביק להון יתבין שליות נחת ליה <לגב כורש> מלכה דכל קורבניא דהון מקרבין מן דכורש מלכא הון הדא היא <די להון> מהקריבין ניחוחין לא'י'לה' שמיא ומצלן לחיי מלכא ובנוהי <עז' ו 6> אזל ואמ' ל>יה אילין קורבניא דאת משלח להון אינון אכלין להון נזף ביה אמ' לי מילא בישא א>מרת בגין דאת< בעי למימר שם ביש עליהון אמ' ליה שלח עימי קורבניא ושלח <עימי ברנש מהימן ואת קיים על קושטא שלח עימיה ברנש מהימן ושלח עימי>ה קורבניא ק<ם הוא בליליה ויהב בהון מומין דלא מנכרין כיון דחמא יתהון כ>הנא לא קריבין אמ' ליה לית< אנה מקריב להון מחר אנה מקר>יב ל>הון אתא יומא ול>א קר>יבין אתא יו<מא ולא קריבין מיד שלח ואמ' ל>מלכא< ההיא מילתא ד>אמר< לך ההוא יה <ודאה> קשיט ה]וא מיד שלח ואחריב היכלה היא דא דבירי>אתא< אמרין בין כמצא ובין כמצו<ו רא חרב מקדשא א' ר' יוסי בר ר' אבון עינוונות>ו< שלר' זכריה בר אבקליס היא שרפה את ההיכל.

תרגום:

'בני ציון היקרים' (איכה ד, 2) – מה היה יקרותן? לא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שהיה נקרא ונשנה. מעשה באדם אחד מגדולי ירושלם שעשה סעודה והזמין את הכל. אמר לנערו: לך והבא לי בן כמצא אוהבי. הלך והביא לו בן כמצורא שונאו. נכנס ומצאו שיושב בין האורחים. אמר לו: קום צא מכאן. אמר לו: אל תוציאני בבושה אמר לו: אי אפשר שלא תצא מכאן אמר לו: אתן דמי הסעודה, ואל תוציאני בבושה. אמר לו: אי אפשר שלא תצא מכאן. אמר לו: אתן דמי כל הסעודה הזאת, ואל תוציאני בבושה. אמר לו: אי אפשר שלא תצא מכאן. אמר לו: אתן כפליים, ואל תוציאני בבושה. אמר לו: אי אפשר שלא תצא מכאן. והיה שם ר' זכריה בן אבקליס שהיה ספיק בידו למחות ולא מיחה. כשיצא אמר: האם אני יוצא בבושה ומשאיר אותם יושבים בשלוה? ירד אצל המלך כורש. שכל הקרבנות שהם מקריבים היו משל כורש המלך. זהו שנאמר 'ולהם מקריבים ניחוחים לאלהי השמים ומתפללים לחיי המלך ובניו' (עז' ו 6). הלך ואמר לו: הקרבנות הללו שאתה שולח להם – הם אוכלים אותם. נזף בו. אמר לו: דבר רע אתה אומר, מפני שאתה מבקש להוציא עליהם שם רע. אמר לו: שלח עמי קרבנות ושלח עמי אדם מהימן, ואתה עומד על האמת. שלח עמו אדם מהימן ושלח עמו קרבנות. קם הוא בלילה ונתן בהם מומים שאינם ניכרים. כיון שראה אותם הכהן לא הקריבם. אמר לו: אין אני מקריב אותם, מחר אני מקריב אותם. בא היום ולא הקריבם. בא היום ולא הקריבם. מיד שלח ואמר למלך: הדבר שאמר לך אותו היהודי אמת הוא. מיד שלח והחריב את ההיכל. היא זו שהבריות אומרות: בין כמצא ובין כמצורא חרב המקדש. אמר ר' יוסי: עינוונותו של ר' זכריה בן אבקליס היא שרפה את ההיכל.

תוספתא, שבת טז, ז

בית הלל אומ': מגביהין מעל השלחן עצמות וקלפין. בית שמיי אומ': מסלק את הטבלה כולה ומנערה. זכריה בן אבקילס לא היה נוהג לא כדברי בית שמיי ולא כדברי בית הלל, אלא נוטל ומשליך לאחור המטה. אמ' ר' יוסה: ענותנותו של ר' זכריה בן אבקילס היא שרפה את ההיכל.

בבלי, גיטין נה עב - נו עא

א"ר יוחנן מאי דכתיב: 'אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה [לבו] יפול ברעה' (משלי כח 14). אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלם, אתרנגולא ותרנגול[ת]א חריב טור מלכא, אשקא ד[ד] יספק חרוב ביתר. אקמצא ובר קמצא חרוב ירוש' [ל']. דההוא גברא דרחמיה קמצא ובעל דבביה בר קמצא. עבד סעודתא. אמ' לשמע'י: זיל אייתי לי קמצא. אזל ואייתי ליה בר קמצא. אזל אשכחיה דיתיב. אמ': מכדי ההוא בעל דבביה דההוא גברא, הוא מאי בעית הכא? קום פוק! א"ל: הואיל ואתאי שבקי, ויהיבנא לך דמי דאכילנ' ושתינא. אמ' ליה: לא! יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתך. אמ' ליה: לא! יהיבנא לך דמי דכוליה סעודתך. אמ' ליה: לא! נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה. אמ': הואיל ואייתיבו רבנן ולא מיחו ביה, איזיל ואיכול להו קורצא ביה מלכא. א"ל לקיסר: מרדו בך יהודאי! אמ' ליה: מי יאמר? אמ' ליה: שדר להו קרבנא, וחזי אי מיקרבו ליה. שדר בידיה עגלא תלתא. בהדי דקא אתי שדא ביה מומא בניב שפתים, ואמרי לה בדוקין שבעין, דוכתא דלדידן מומא ולדידהו לאו מומא. סבור רבנן לאקרובי, משום שלום מלכות. אמ' להו ר' זכריה בן אבקולס: 'אמרנו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח! סבור למיקטליה דילמא ליזיל ולימא ליה. אמ' להו ר' זכריה בן אבקולס: 'אמרנו מטיל מום [בקדשים] יהרג? א"ר יוחנן: ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את בתינו, ושרף את היכלנו, והגליתנו מארצינו.

תרגום:

אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב 'אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה'? (משלי כח 14). על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים, על תרנגול ותרנגולת חרב הר המלך, על יתד של מרכבה חרבה ביתר. על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים. אדם אחד, היה לו חבר ושמו קמצא, והיה לו שונא ושמו בר קמצא. עשה (אותו האיש) סעודה. אמר לשמשו: לך הבא לי את קמצא. הלך והביא את בר קמצא. בא ומצא את בר קמצא יושב. אמר לו: מה רצונך כאן? קום וצא! אמר לו: הואיל וכבר באתי הנח לי, ואתן לך את דמי אכילתי ושתייתי. ענה לו: לא! אמר לו: אתן לך חצי ממחיר הסעודה. ענה לו: לא! אמר לו: אתן לך את מחיר הסעודה כולה. ענה לו: לא! אחזו בעל הסעודה בידו והוציאו. אמר: הואיל שהיו חכמים בסעודה ולא מחו אלך ואלשין עליהם לפני המלך. אמר לקיסר: מרדו בך היהודים! אמר לו: מי אמר? אמר לו: שלח להם קרבן, וראה אם יקריבו אותו. שלח בידו עגל משולש. בזמן שהוא בא הטיל בו מום בניב השפתיים, ויש אומרים בדוקין שבעין, מקום שעל פי דין [ישראל] נחשב מום ואילו בעבורם [הגויים] אינו נחשב מום. חשבו חכמים להקריב את הקרבן משום שלום המלכות. אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: 'אמרנו בעלי מומין קריבין לגבי המזבח! חשבו להרגו כדי שלא ילך ויאמר. אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: 'אמרנו מטיל מום בקדשים יהרג? אמר רבי יוחנן: ענותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את בתינו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו.

שיעור 4 שריפת אוצרות המזון

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ד, 129-131 (תרגום ליזה אולמן)

העם היה שרוי בבלבול, אך המחלוקת פשטה בקרב תושבי הארץ עוד לפני שפרצה מלחמת האחים בירושלים. שכן בינתיים... יצא אספסיאנוס מקיסריה ליבנה ואשדוד, הכניע אותן, השאיר בהן חילות משמר ושב לקיסריה... עתה נסערה כל עיר ועיר במהומות ובמלחמת אחים, ומשרווח להם מן הרומאים שלחו יד איש ברעהו. מריבה קשה קמה בין מחרחרי המלחמה לבין שוחרי השלום.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב, 21-26 (תרגום ליזה אולמן)

חורשי הרעה על העיר נחלקו אפוא לשלוש [סיעות]. אלעזר ואנשיו, שהיו מופקדים על שמירת ביכורי הקודש, תקפו בזעם שכרותם את יוחנן; [יוחנן] ואנשיו שדדו את בני העיר ויצאו נגד [סיעת] שמעון; גם לשמעון, במאבקו באנשי הסיעות היריבות, שימשה העיר מקור לכלכלתו. כל אימת שהותקף משני העברים הפנה יוחנן את אנשיו אל שתי החזיתות: אל התוקפים שעלו מן העיר ירה מן הסטווים, ואת יורי החניתות מן המקדש הדף במכונות הירי. אך אם הרפו היריבים ממעל מהתקפותיהם – כי פעמים הרבה שבתו מירי בגלל שכרונם ותשישותם – יצא [יוחנן] ביתר עוז ובכוחות רבים יותר נגד שמעון ואנשיו. (24) בכל אשר פנה בעיר שילח אש בבתים שנאגרו בהם תבואה וצרכי מחיה אחרים; ומשנסוג [יוחנן], בא שמעון ועשה כדבר הזה אף הוא. כאילו כוונה השחיתו [הללו] לטובת הרומאים את אשר הכינה העיר כדי לעמוד במצור; [התוצאה הייתה] שבמו ידיהם כרתו את גידי אונם שלהם. וכך אירע שסביבת הר הבית כולה הייתה למאכולת אש, העיר הייתה לשדה מערקה שומם של מלחמת אחים, ומלאי המזון – אשר היה מספיק לשנים לא מעטות – עלה כמעט כולו באש. הרעב הוא אשר הכריע את [יושבי] העיר, דבר שכמעט לא היה בגדר האפשר לולא סללו בעצמם את הדרך אליו.

אבות דרבי נתן, נו"א, פרק ד

וכשבא אספסינוס להחריב את ירושלים אמר להם: שוטים, מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש? וכי מה אני מבקש מכם, אלא תשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך מכם. אמרו לו: כשם שיצאנו על שנים שבפניך והרגנום, כך נצא לפניך ונהרגך. כיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי, שלח וקרא לאנשי ירושלים. ואמ' להם: בניי, מפני מה אתם מחריבין את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש? הא אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת ו[י]לך לו משם. אמרו לו: כשם שיצאנו על שנים שבפניו והרגנום, כך נצא עליו ונהרגנו.

היו קוטלין לאספסינוס שרויין נגד חומותיה של ירושלים, וכל דבר ודבר שהיו שומעין היו כותבי' על החץ וזורקין חץ לחומה, לומר: שרבן יוחנן בן זכאי מאוהבי קיסר הם. וכיון שאמ' רבן יוחנן בן זכאי יום אחד ושנים ושלושה ולא קבלו ממנו, שלח וקרא להם לתלמידיו, לר' אליעזר ור' יהושע. אמ' להם: בניי, עמדו והוציאוני מכאן. עשו לי ארון ואישן בתוכו. ר' אליעזר אחז בראשו ור' יהושע אחז ברגליו והיו מוליכין אותו עד שקיעת החמה. כיון שהגיעו אצל שערי ירושלים אמרו להם השוערים: מי הוא זה? אמרו להם: מת הוא. וכי אין אתם יודעי' שאין מלינין את המת בירושלים?
אמרו להן: אם מת הוא הוציאוהו, והוציאוהו. והיו מוליכין אותו עם שקיעת החמה עד שהגיעו אצל אספסינוס. פתחו הארון ועמד לפניו.
אמ' לו: אתה הוא רבן יוחנן בן זכאי? שאל מה אתן לך.
א"ל: איני מבקש ממך אלא יבנה שאלך ואשנה בה לתלמידיי ואקבע בה תפילה ואעשה בה כל מצות. א"ל: לך וכל מה שאתה רוצה לעשות עשה.
א"ל: רצוני לומר לפניך דבר אחד. א"ל: אמור. א"ל: הרי את עומד במלכות. מנין אתה יודע? א"ל: כך מסור לנו שאין בית המקדש נמסר ביד הדיוט אלא ביד מלך שנ': 'ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול' (ישעיהו י לד). אמרו, לא היה יום אחד שנים ושלושה פעמים עד שבא אליו דיולפא מרומי שמת קיסר ונמנו עליו לעמוד במלכות.

אבות דרבי נתן, נו"א, פרק ז

וכשבא אספסינוס קיסר להחריב את ירושלים, בקשו הקנאים לשרוף כל הטוב ההוא באש. אמ' להם כלבא שבוע מפני מה אתם מחריבין את העיר הזאת ואתם מבקשים כל הטוב הזה לשרוף באש. המתינו לי עד שאכנס ואראה מה יש לי בתוך הבית. ומצא שיש מזון כ"ב שנה סעודה לכל אחד ואחד מירושלים ולא השגיחו עליו.
מה היו אנשי ירושלים עושין היו מביאין את העגלים וגודרין אותן בגדרים וטח אותם בטיט. ועוד עשו אנשי ירושלים שולקין את התבן ואוכלין.
כל אחד ואחד מישראל שרוי נגד חומותיה של ירושלים. אמ' מייתן לי חמש תמרים וארוד ואטול חמשה ראשים נתנו לו חמשה תמרים. ירד ונטל חמשה ראשים מאספסינוס.
הציץ בצואתן וראה שאין בהן מין דגן ואמ' לחיילות שלו אלו שאינן אוכלי' אלא תבן כך הורגין בהן, אלו היו אוכלין כל מה שאתם אוכלי' ושותין על אחת כ[מה] ו[כמה] שהיו הורגין אתכם. הביאו לו קשת של זרדים (=זירים) ותיפא כנגד החומה של ירושלים. הביאו לו נסרים של ארז ונתן לתוך קשת של זרדים (=זירים) והיה מכה בהן על החומה עד שפרץ בו פרצה. הביאו ראש חזיר ונתנו לתוך קשת של זרדים והיה משליך אותו כלפי אברים שע"ג המזבח. באותה שעה נלכדה ירושלים.

שיעור 5 מתי חרב בית המקדש?

משנה, תענית ד, ו

חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפיסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר.

ירמיהו נב, 4-13

וְיִהְיֶה בְּשָׁנָה הַתְּשֻׁעִית לְמַלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבוּכַדְרֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַם וַיִּחַנּוּ עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דֵּיק סָבִיב. וַתָּבֵא הָעִיר בְּמַצוֹר עַד עֲשֵׂתִי עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ. בַּחֹדֶשׁ הַרְבִּיעִי בַתְּשַׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיִּחְזַק הָרָעַב בְּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לָעַם הָאָרֶץ. וַתִּבְקַע הָעִיר וְכָל אֲנָשֵׁי הַמְּלַחְמָה יָבְרָחוּ וַיִּצְאוּ מֵהָעִיר לִילָה דֶרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחַמְתִּים אֲשֶׁר עַל גֵּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל הָעִיר סָבִיב וַיֵּלְכוּ דֶרֶךְ הָעֶרְבָה... וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ הָיָא שְׁנַת תְּשַׁע עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ נְבוּכַדְרֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עָמַד לְפָנַי מֶלֶךְ בָּבֶל בִּירוּשָׁלַם. וַיִּשְׂרַף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל בֵּית הַגָּדוֹל שָׂרַף בְּאֵשׁ.

מלכים ב כה, 3-9

בַּתְּשַׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיִּחְזַק הָרָעַב בְּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לָעַם הָאָרֶץ. וַתִּבְקַע הָעִיר וְכָל אֲנָשֵׁי הַמְּלַחְמָה הִלְלִיָה דֶרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחַמְתִּים אֲשֶׁר עַל גֵּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל הָעִיר סָבִיב וַיֵּלְךְ דֶּרֶךְ הָעֶרְבָה... וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בַשְּׁבַעָה לַחֹדֶשׁ הָיָא שְׁנַת תְּשַׁע עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ נְבוּכַדְרֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עָבַד מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם. וַיִּשְׂרַף אֶת בֵּית יְהוָה וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל בֵּית הַגָּדוֹל שָׂרַף בְּאֵשׁ. וְאֶת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם סָבִיב נִתְּצוּ כָּל חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב טַבָּחִים.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ו, 93-111 (תרגום לזיה אולמן)

טיטוס ציווה את החיילים אשר עמו להרוס את יסודות האנטוניה ולסלול דרך נוחה לעליית כל חילו. הוא שלח לקרוא ליוספוס כי שמע שביום ההוא – יום שבעה עשר בחודש פנמוס – נפסקה, בשל מחסור באנשים, הקרבת הקורבן לאלוהים הנקרא קורבן התמיד, והעם התעצב על כך מאד. הוא ציווה על יוספוס לחזור ולומר ליוחנן... אם תקף אותו יצרו הרע לצאת למלחמה הרשות בידות לצאת ולהילחם... ובלבד שלא יערב את העיר ואת המקדש באובדנו שלו ולא יוסיף לטמא את המקום הקדוש ולחטוא לאלוהים.

אך העריץ המטיר על יוספוס גידופים וקללות וסיים את דבריו באומרו כי לעולם לא יירא מכיבוש כי נחלת אלוהים היא העיר.

שוב אתה זועם ומגדף אותי בקול גדול; ואכן אני ראוי ל[גידופים] קשים מאלה, מפני שאני משיא לך עצה בניגוד לגזירת [הגורל] ומתאמץ להציל את [חיייהם של] אנשים שאלוקים חרץ את דינם. מי לא יידע את כתבי נביאינו הקדומים ואת נבואתם המאימת על עיר אומללה זו, [נבואה] העומדת להתקיים עתה? הרי ניבאו כי העיר תיכבש כאשר יתחיל אחד מבניה להרוג את אחיו. האם לא מלאו העיר והר הבית כולו חללי ההרג שהרגתם? אלוקים, אם כן, הוא ולא אחר, הוא המביא יחד עם הרומאים את האש המטהרת אל [המקדש] ומשמיד את העיר המלאה תועבות כה רבות.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ו, 249-252 (תרגום ליזה אולמן)

טיטוס שב אל האנטוניה וגמר אומר לתקוף למחרת עם שחר בראש כל צבאו ולהטיל מצור על בית המקדש. אלא שזה כבר גזר אלוהים [שהמקדש] יעלה באש, ובמחזוריות העתים הגיע מועד הגזרה [באותו יום] עשרה בחודש לואוס – אותו יום שבו שרף מלך בבל את בית המקדש הראשון. עם זאת הלהבות לקחו את ראשיתן וסיבתן על ידי אנשים מבית. שכן כאשר פרש טיטוס שבו המורדים, אחרי מנוחה קצרה, ותקפו את הרומאים. אז התחולל קרב בין משמרות המקדש לבין החיילים שנשלחו לכבות את האש בפנים הר הבית, ואלה הניסו את היהודים ורדפו אחריהם אל בית המקדש. בתוך כך חטף אחד החיילים [גזיר] מן העץ הבוער – בלי להמתין לפקודה וללא חשש ממעשה כה נורא, כאילו נדחה לכך על ידי כוח עליון – ולאחר שהרים אותו אחד מחבריו לנשק, השליכו אל פשפש הזהב, שסמוך לו היתה כניסה מצד צפון אל הלשכות סביב ההיכל...

תוספתא, תענית ג, ט, מהדורת ליברמן, עמ' 340-341 (תו)

ר' יוסה אומ' מגלגלין זכות ליום זכיי וחובה ליום חייב שכשחרב בית המקדש בראשונה מוצאי שבת ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה ותשעה באב היה וכן בשנייה. והלויים עומדין על דוכן ואומ' 'וישב עליהם את אונם וגו' (תהלים צד, כג) למחר כשיבנה הבית מהן 'ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו וגו' (תהלים עב, יח-יט) בתשעה בחודש הובקעה העיר בשנייה ובראשונה בשבעה בו אם נאמר בשבעה בחדש למה נאמ' בתשעה בחדש ואם נאמ' בתשעה בחודש למה נאמ' בשבע[ה] בחדש אלא בשבעה בחדש כיבשו גוים את ההיכל ונטלו את העמודים ואת הים ואת המכונות והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה יום וכן הוא או' 'אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב' (ירמיהו ו, ד). לעיתותי ערב הציתו בו את האור ונשרף עם שקיעת החמה בעשור לחודש.

סדר עולם, ל, מהדורת מיליקובסקי, עמ' 324

היה ר' יוסי או' מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חובה כשחרב הבית בראשונה אותו היום מוצאי שבת היה ומוצאי שביעי[ת] היתה ומשמרתו של יהויריב היתה (ו)תשעה באב היה וכן בשנייה. בתשעה לחדש הבקעה העיר בראשונה ובשנייה בשבעה עשר בו ובוה ובוה הלויים עומדים על דוכן

ואומרים שירה, ומה שירה אמרו: וישב עליהם את אונם וגו' (תהלים צ"ד:כ"ג). 'ברוך ה' אלהי[ם] אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם' (תהלים עב, יח-יט) {מה ת"ל בשבעה לחדש ומה ת"ל בעשור לחדש. בשבעה לחדש כבש את ההיכל ונטלו את העמודים ואת הים ואת המכונות והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום עם חשיכה הציתו בו את האור ונשרף בעשור לחדש}